

A regionális tudomány magyarországi könyvtára

(MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs)

SZIRÁKI Zsuzsanna

sziraki@rkk.hu

www.rkk.hu

Tudománytörténeti előzmények

Az 1943-ban alapított Dunántúli Tudományos Intézet létrejöttének körülményei az I. világháború utáni kelet-közép-európai politika alakulásában, valamint a magyar tudományos élet egykorú helyzetében gyökereznek. A német politika Duna-völgyi előrenyomulását tudományosan megalapozó müncheni és stuttgarter kutatóintézetekben komplex regionális tervek készültek arra, hogy a Délkelet-Dunántúlt Schwäbische Türkei néven a Harmadik Birodalom tartozékává tegyék. A veszély elhárítása hívta létre a Pécsi Tudományegyetem a *Kisebbségi Intézetét*, s több újonnan alakult folyóirat is, mint az 1941-ben Pécsen alapított *Sorsunk* és a hasonló

szellemben szerkesztett *Vasi Szemle* is próbált gátat vetni a nagytérség-elmélet ideológiájának. Így merült fel egy önálló tudományos intézet megalapításának terve is (Horváth Gy. 1995).

A pécsi bölcsész tudományi kar 1941. évi megszűnése után, az ellenzéki közvélemény nyomására 1942-ben a Baranya Vármegyei Önkormányzat a *Dunántúli Tudományos Intézet* megalapításának gondolatát a következő indoklással terjesztette az Országgyűlés Felsőházához: „... az intézménynek célja volna, hogy a Dunántúlon megfordult és élő népek települési, biológiai, politikai, gazdasági, társadalmi és szellemi életi történetét kutassa, és annak feltárásával az ország rész magyarságának minden rétegét öntudatra ébressze, és ezt helyes irányban

erősítve jövődönk céljait és az azokhoz az utakat megjelölje”(Szabó P.Z., 1945).

1943. április 20-án jelent meg az intézetet megalapító rendelet, az intézet igazgatójává *Szabó Pál Zoltán* geográfus egyetemi magántanárt nevezték ki, akit szoros szálak fűztek a pécsi bölcsész tudományi karhoz, és akinek az intézet létrehozásában is nagy szerepe volt. A működést az első években inkább a társadalmi igény ösztönözte. Az igazgató segílyt kérő agitációs körútjai alkalmával több megyétől és várostól kapott egy évre szóló vagy évenként juttatott kisebb-nagyobb támogatást. A Dunántúli Tudományos Intézet tehát nemcsak a Dunántúl számára, hanem jórészt a Dunántúl erejéből jött létre. Az intézet 1944-ben vehette fel első két tudományos munkatársát, egy nyelvészt és egy gazdaságtörténészt. Ekkor már volt adminisztrátora is, aki egyben a kezdetleges könyvtári feladatokat is ellátta (Rúzsás L. 1964).

Az intézet 1955. február 1.-től a Magyar Tudományos Akadémia kutatóintézeti hálózatának része lett. Ezáltal nemcsak a Dunántúli Tudományos Intézet rangja emelkedett, hanem a regionális kutatómunka, miként több európai országban, akadémiai keretek között folyhatott tovább. Az intézet alapvető feladata a természeti és a gazdasági földrajz, a néprajz és a történettudomány művelése volt (Babics A. 1968).

Az intézet könyvtára az alapítással szinte egy időben létesült. Kezdő állományát az 1941-ben Pécsen megszűnt bölcsész tudományi kar könyvanyagának egy része szolgáltatta. A II. világháborút követő években az intézet munkatársai feladatuknak tartották a kallódó, pusztuló értékek, családi és uradalmi levéltárak, könyvtárak megmentését. A spontán mentőakcióként indult leletmentést később a válás- és közoktatási minisztérium már hivatalosan is az intézetre bízta Baranya, Somogy és Tolna megye területén. A könyvtár állományába került Festetich gróf dégi kastélyának könyvállománya, amely főleg történelmi, filozófiai műveket tartalma-

zott, Montenuovo herceg németbolyi könyvtárának francia nyelvű történelmi, levéltári és térképanyaga. Az állományt gyarapította a bükkösi Jeszenszky család gyűjteménye és a pécsi Zrínyi Hadapródiskola könyvtárából átkerült földrajzi, hadtörténeti és történeti művek. A könyvtár ajándékként kapta meg Cholnoky Jenő professor hagyatékának biológiai és földrajzi témájú könyvanyagát, a Baranya Megyei Mezőgazdasági Egyesület állományából a mezőgazdasági, geológiai és történeti műveket, valamint hozzájutott a megszűnt pécsi egyetemi földrajzi intézet könyvtárának teljes állományához.

Bár az 1950-es években e gyűjtemények nagy részét az intézet átadta az Országos Széchényi Könyvtárnak és a levéltáraknak, mégis jelentős mennyiségű és jelentős értékű muzeális anyag maradt az állományban. Az 1800-as év előtti kiadású könyvek száma 318 db. Folyóirat-állományunk 10%-a az 1870–1880-as évekből származik. A könyvtár gyűjtőkörének alapját tehát a földrajz, a történelem, valamint az irodalom és a nyelvészet témakörei jelentették, 1967 után néprajzi, helytörténeti, bányászati irodalommal bővült az állomány.

A könyvtár életében jelentős fordulópont az 1962. év, ekkor kerül önálló státusú, könyvtáros végzettségű munkatárs a formálódó gyűjtemény élére.

Az 1970-es évek legelején új korszak kezdődött az intézet történetében. Az állami tudománypolitika kinyilvánította a vidéki komplex társadalomtudományi kutatóhelyek fejlesztését, a terület- és településfejlesztési kormányhatározatok pedig új kutatási irányokat fogalmaztak meg. Az akadémiai alapkutatások hivatalos rangjára emelkedtek a terület- és településfejlesztési vizsgálatok és újszerű kísérletként megjelentek a multidiszciplináris kutatások. A hazai társadalomtudományok történetében először szerveződött multidiszciplináris kutatóhely meghatározott közös kutatási cél érdekében, és először vállalkozott vidéki társadalomtudományi műhely országos tudományos központi szerepre. Az intézet kutatási arculatának változása a könyvtár be-

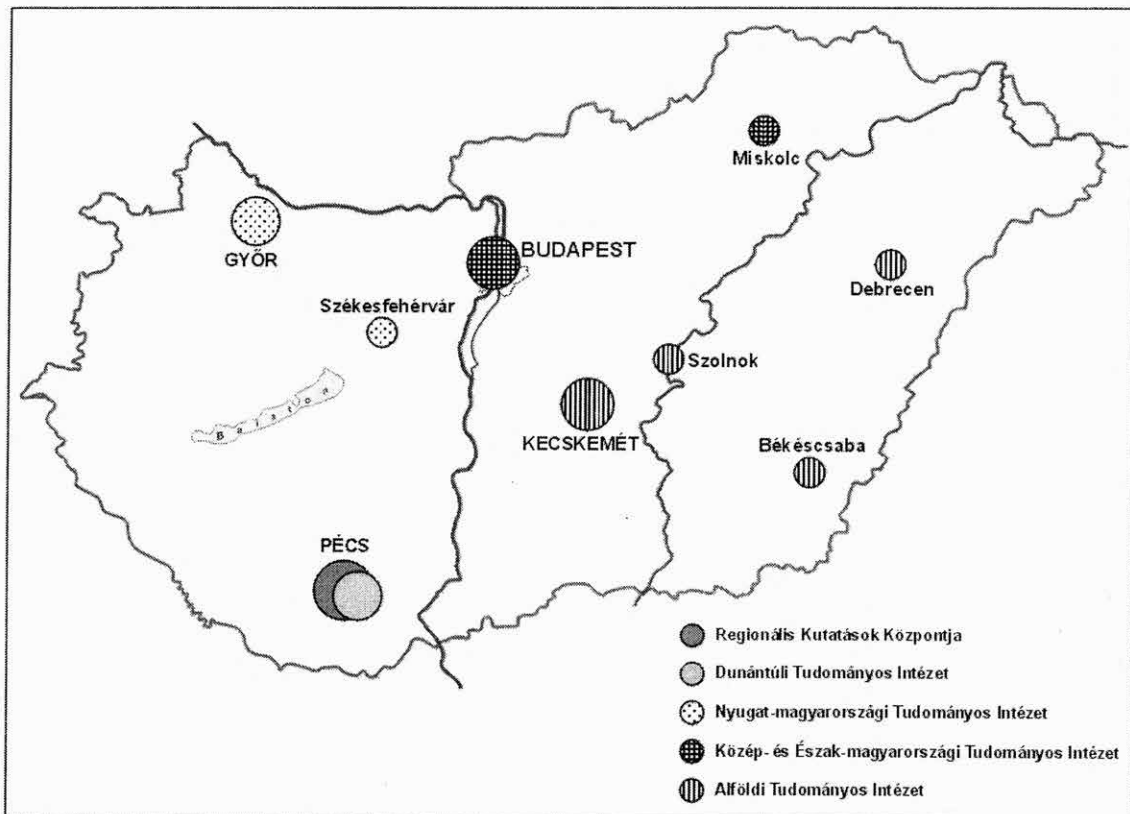
szerzési politikáját is átalakította, a hagyományos gyűjtőkör kiegészült közgazdasági, közigazgatási jogi és a szociológiai irodalommal (Horváth Gy. 1995.).

Országos hálózatba szervezett regionális kutatások

Az 1972-ben megkezdett kutatási profilváltás 1984-ben a Dunántúli Tudományos Intézetre támaszkodva a Regionális Kutatások Központja megalakulásával zárult le. A Magyar Tudományos Akadémia kutatóintézeti hálózatán belül egy szintén há-

lózati formában működő komplex társadalomtudományi intézet, a hazai területfejlesztési kutatások bázisa, a regionális tudományok megteremtésének, művelésének és oktatásának meghatározó, az európai tudományos rendszerrel kompatibilis, azzal együttműködő intézménye alakult ki.

A Regionális Kutatások Központja stratégiai céljai a terület- és településfejlődés hosszú távú hazai és nemzetközi folyamatainak, a globalizálódó (európai, euroregionális, kelet-közép-európai, hazai) térsztruktúráknak, ezek munkamegosztási viszonyainak, intézményrendszereinek és eszközeinek interdiszciplináris vizsgálata. Feladata a magyar regionális fejlesztési és az európai integrációs döntések

1. ábra
Az MTA Regionális Kutatások Központjának kutatóhelyei

megalapozása, a regionalizmus hazai és nemzetközi vizsgálata, a magyar gazdaság, társadalom és települések, illetve az irányítási, igazgatási intézményrendszer regionális szerkezetének kutatása (Csefkó F. 2004).

A kutatásokat négy tudományos intézet végzi, a Dunántúli Tudományos Intézete Pécsen, az Alföldi Tudományos Intézet kecskeméti székhellyel, szolnoki debreceni és békéscsabai kutatóhelyekkel, a Nyugat-magyarországi Tudományos Intézet Győrben és Székesfehérváron, valamint a Közép- és Észak-magyarországi Tudományos Intézet Budapesten és Miskolcon (1. ábra).

A Regionális Kutatások Központja könyvtárai

A Regionális Kutatások Központja intézeteinek könyvtári ellátottsága meglehetősen differenciált. A Dunántúli Tudományos Intézet könyvtára – amely egyben az RKK központi báziskönyvtára is – 43 ezer kötetével a legnagyobb gyűjtemény. Jelentős állománnyal rendelkeznek az Alföldi Tudományos Intézet békéscsabai és kecskeméti könyvtárai, a legszükségesebb és legfontosabb dokumentumokból alap-, illetve kézikönyvtárat működtet a Közép- és Észak-magyarországi Tudományos Intézet. 2003-ban a Nyugat-magyarországi Tudományos Intézet Győrben PHARE támogatással alapította meg a határ menti területfejlesztési szakkönyvtárát.

A gyűjtőkör

Az intézeti könyvtárak feladata, hogy friss, naprakész anyaggal álljanak rendelkezésre az egyes kutatási témákhoz és egyszersmind elébe is menjenek a kutatási igényeknek, tájékoztassanak a tudomány legfrissebb eredményeiről, újdonságairól is. Mind-

ez nagyon átgondolt gyűjteményfejlesztési koncepciót és az intézetek életében való aktív részvételt kíván.

A gyűjtőkör alapját jelentő földrajz és történelem témakörein kívül a korábban felsorolt diszciplínákban a könyvtár már nem folytat beszerzést. Az 1980-as évektől az állományalakítási hangsúly a hazai és a külföldi regionális tudományi szakirodalom beszerzésére került. Az RKK pécsi báziskönyvtárának, a Dunántúli Tudományos Intézet könyvtárának fő gyűjtőköre tehát – kapcsolódva a központ stratégiai célkitűzéseivel – a gazdaság- és társadalomfejlődéssel kapcsolatos alapműveket, a társadalmi-gazdasági folyamatokkal, a gazdaság – népesség – környezet kölcsönhatásaival és ezek kutatásának módszertanával foglalkozó társadalomtudományi (regionális tudományi, közgazdasági, közigazgatási, jogi, politológiai, szociológiai, gazdaság- és társadalom-földrajzi, valamint környezettudományi) munkákat öleli fel.

A gyűjtemény szerkezete

A Dunántúli Tudományos Intézet könyvtárának állománya 43 ezer könyvtári egység. A 29 ezer kötet könyv 1/5-e idegen nyelvű, főleg angol és német, valamivel kevesebb francia szakkönyv. Az éves könyvbeszerzések átlagosan 300 kötetet tesznek ki, ennek fele idegen nyelvű kiadvány. A 7700 évfolyam folyóirat-állomány közel 600 címet jelent, ebből a kurrens lapok száma 200.

A könyvtár évi 7 millió Ft-os költségvetésének közel háromnegyed részét fordítja folyóirat-beszerzésre. 42 külföldi szakfolyóiratot folyamatosan rendelünk. A Nemzeti Periodika Adatbázis 10 olyan folyóiratot tart nyilván, ahol a Regionális Kutatások Központjának könyvtárai egyedüli bejelentők. Az igen fontos és nélkülözhetetlen cserekapcsolatok által, ajándék és a vásárlás útján beszerzett kurrens

külföldi folyóiratok több mint fele angol nyelvű (1. táblázat). Ez a megoszlás nem csupán a kutatók nyelvismeretének köszönhető, hanem a tudományágazat művelésének nemzeti sajátosságai miatt alakul így. A regionális tudományhoz kapcsolódó folyóiratoknak körülbelül ekkora hányada jelenik meg angol nyelvterületen.

gésbe, a gyűjteményben számos muzeális értékű album, atlasz és térképlap található. 1984 óta gyűjtjük a kutatóhelyek tudományos kéziratait, kutatási dokumentációikat, megbízásos munkáikat. A jelenleg 900 kötetes állományrész évente 30-40 kötettel gyarapszik.

Megnevezés	Angol	Német	Francia	Orosz	Egyéb	Összesen
Földrajz	10	1	-	2	2	15
Közgazdaságtan	2	-	-	2	1	5
Regionális gazdaságtan	9	3	2	1	1	16
Településfejlesztés	7	-	-	-	1	8
Jogtudomány	1	1	-	1	2	5
Közigazgatás	1	2	-	-	1	4
Politológia	1	2	-	-	1	4
Szociológia	2	1	-	-	1	4
Környezettudomány	2	-	-	1	1	4
Európai Unió	2	-	-	-	-	2
Összesen	37	10	2	7	11	67

1. táblázat

A könyvtár idegen nyelvű kurrens folyóiratainak megoszlása

A magyar kurrens folyóiratállomány a szak- és háttérterületek szakfolyóirataiból, az általános tájékozódást nyújtó társadalompolitikai lapokból, valamint a tájékoztatást segítő referáló lapokból áll. A könyvtár külön gyűjteményként kezeli az aprónyomatványok, különlenyomatok, a térképtár, a kéziratár, és újabban az elektronikus dokumentumok anyagát. A 3 ezer darabos térképtár a könyvtár történeti, alapító forrásaival hozható összefü-

Mennyiségi ismérvek alapján a könyvtári állomány az akadémia 17 társadalomtudományi kutatóintézeti könyvtára közül közepes nagyságúnak tekinthető, ha az állomány korát, tudományágankénti összetételét, több profilú gyűjtőkörét vizsgáljuk, akkor az akadémiai hálózat egyik jelentős komplex társadalomtudományi gyűjteményű szakkönyvtára.

A gyűjtemény feltárása és feldolgozása

A könyvtári anyag feldolgozása a kezdetektől 2000-ig a hagyományos cédulakatalógus-rendszerekre épült. Betűrendi, sorozati, szak- és raktári katalógusok regisztrálták a könyveket, aprónyomtatványokat, kéziratokat és a térképtár anyagát. 1993-ban kezdődött a dokumentumok számítógépes feldolgozása a MicroISIS adatbázis-építő és -kezelő programmal. A könyveket, térképeket, különnyomatoakat 1993-tól, a tudományos kéziratoknak viszont teljes állományát számítógépen rögzítettük. Gépre vittük folyóirat-állományunk teljes nyilvántartását, az RKK kutatói publikációinak közel teljes körét, valamint – csatlakozva az MTA Földrajztudományi Kutatóintézetének könyvtárához, kezdetben velük együttműködve, a feldolgozandó folyóiratok körét és a használt tárgyszavainkat is egyeztetve – megkezdtük a könyvtárunkba járó legfontosabb külföldi regionális szakfolyóiratok cikkeinek címfordításával és tárgyszavazással történő feldolgozását. Ebben a munkánkban partnereink a Dunántúli Tudományos Intézet kutatói is, akik a kutatási területükhöz tartozó egy-egy fontosabb szakfolyóiratot a könyvtár számára feldolgoznak. Így igen értékes információs tárunk alakult ki, amelyet gyakran használunk a tájékoztatásban, a témafigyelésekben, bibliográfiák összeállításában.

A 2001. évben az akadémiai intézeti könyvtárak többségéhez hasonlóan a TINLIB integrált könyvtári rendszer moduljait vásároltuk meg. A MicroISIS-ben feldolgozott adatbázisainkat konvertáltuk a TINLIB rendszerre, a 2002–2003-as években, és még ma is legfőbb feladatunk a különféle hibák, a feldolgozás során elkövetett pontatlanságok és következetlenségek kijavítása.

Szolgáltatások

A beérkezett dokumentumok feldolgozása folyamatos, szolgáltatásuk nemcsak a Regionális Kutatások Központja kutató számára állnak rendelkezésre, olvasóink a Pécsi Tudományegyetem oktatói, hallgatói, a regionális politikai PhD-hallgatók, terület- és településfejlesztési szakemberek, önkormányzatok, kistérségek munkatársai. Nemcsak kérő, de küldő könyvtárként is részt veszünk a könyvtárközi kölcsönzésben.

On-line katalógusunk, amely 28 600 rekordot tartalmaz 2003 januárjától a könyvtár internetes honlapján, www.dti.rkk.hu/library cím alatt érhető el. Az on-line katalógusban a tudományos kéziratár, az elektronikus dokumentumok és a kutatói publikációk teljes állománya, a könyvek, térképek, különnyomatok, valamint a külföldi regionális szakfolyóiratok válogatott cikkei 1993-tól kereshetők. Ezen állományrészek retrospektív feldolgozása folyamatos.

A friss beszerzésekről évi három alkalommal gyarapodási jegyzék készül, amelyet egyrészt belső, számítógépes levelezési rendszerünkön keresztül juttatunk el az ország különböző pontjain dolgozó kutatóinkhoz, másrészt közzé tesszük honlapunkon is.

A könyvtár gyűjti, feldolgozza és az MTA Tudományos Publikációs Adattárának közvetíti a kutatói publikációkat és hivatkozásokat. 2004-ben, a Regionális Kutatások Központja alapításának 20. évfordulójára kötetben jelentettük meg munkatársaink elmúlt két évtizedben megjelent szakirodalmi publikációit, és elindítottuk a „Kutatói bibliográfiák” sorozatot is. Az érdeklődők az 1984–2003 közötti publikációgyűjteményt olvashatják az interneten is.

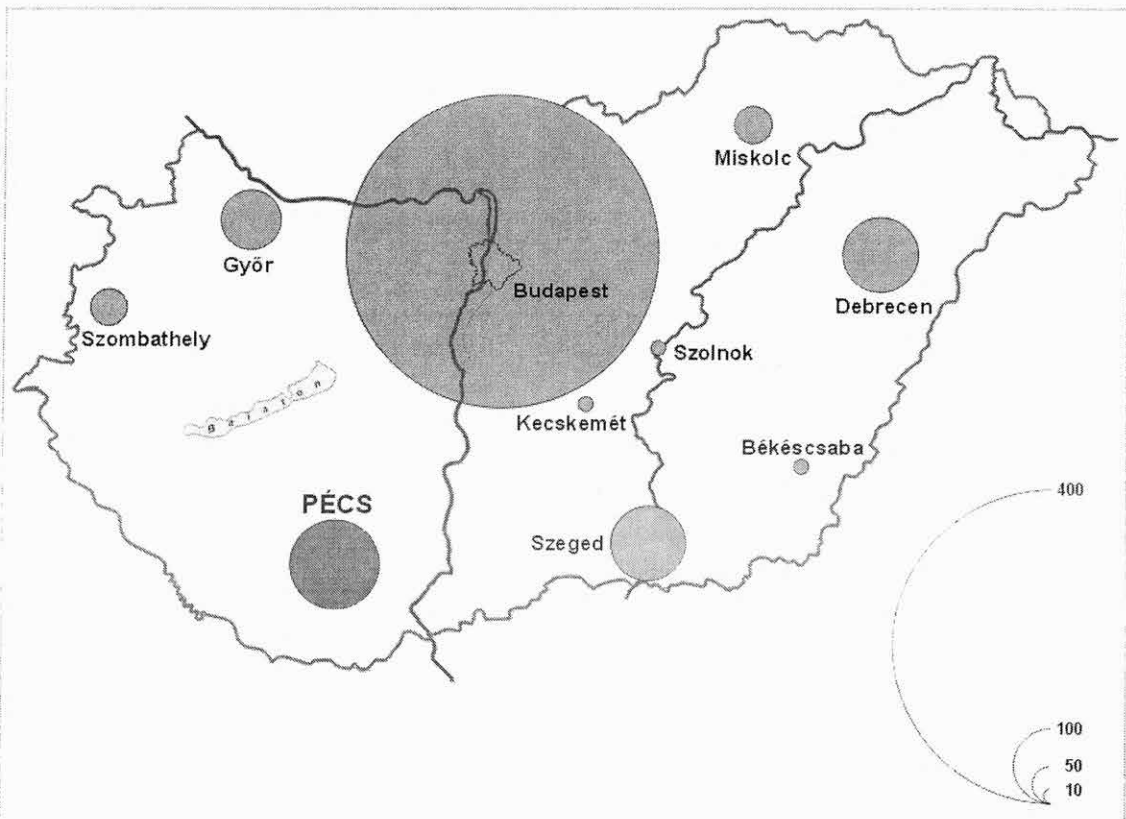
Könyvtári honlapunkon belépést biztosítunk az egyre növekvő számú, teljes szövegű elektronikus folyóiratokhoz és különböző adatbázisokhoz is. Folyamatosan használjuk és közvetítjük a kutatóknak

az Elektronikus Információszoolgáltatási Rendszer adatbázisait, az Akadémiai Könyvtár által nyújtott szolgáltatásokat, valamint konzorciumi együttműködés alapján a Corvinus Egyetem Könyvtára biztosítja kutatóink számára az Econlit közgazdasági témakörű adatbázis használatát.

GEOBASE adatbázis

Igyekszünk azonban önállóan is élni az akadémiai intézeti könyvtárak számára nem túl gyakran kiírt különféle pályázati lehetőségekkel is. Ebben az évben hetedik alkalommal adtuk be pályázatunkat az

OTKA Irodához a GEOBASE multidiszciplináris adatbázis éves használati jogának elnyerésére. 1998–1999-ben az együttműködés még csak a korábbi évek más típusú összefogásának tapasztalatai alapján a kutatóintézeti stratégiai partnerek bevonásával 5 intézménnyel valósult meg. A 2000–2003-as években a konzorciumi kör folyamatosan bővült, beléptek az ország egyetemei és csatlakozott több akadémiai és más kutatóintézet. Ebben az évben 14 könyvtártól kaptuk meg az együttműködési szándéknyilatkozatot, a jelenlegi konzorciumot 6 felsőoktatási intézmény, 6 akadémiai és 2 egyéb kutatóintézet alkotja. A felhasználók száma közel 900 fő (2. ábra).

2. ábra

A GEOBASE-adatbázis felhasználóinak területi elhelyezkedése

A Geobase adatbázist több tudományágat átfogó, interdiszciplináris jellege miatt igen megfelelőnek találtuk a nálunk folyó kutatások támogatására. A természet- és a társadalomtudományok különböző szakágazatait integráló, természet- és társadalomföldrajzi, környezetvédelemi, ökológiai, földtani, geomechanikai és oceanográfiai, valamint közgazdasági jellegű (ipar, mezőgazdaság, gazdasági reform, urbanizáció, oktatás, kultúra, szegénység, kereskedelem, nemzetközi kapcsolatok, politika) diszciplínákban évente 70–75 ezer új rekorddal gyarapodó, több mint 2000 kurrens és 3000 retrospektív tudományos folyóirat bibliográfiai adatait tartalmazó adatbázisban kereshet az olvasó. Évente kb. 2000 úgynevezett szürkeirodalom: jelentések, rendszertelenül megjelenő periodikák, beszámolók, tézisek, térképek kerülnek feldolgozásra. Az adatbázis 80%-ban angol nyelvű anyagokat tartalmaz.

Összegzés

Összefoglalásképpen megállapítható, hogy a könyvtár kialakult speciális gyűjtőköre, állományának szerkezete, szolgáltatásainak jellege, a korszerű feldolgozási és tájékoztatói rendszerek alkalmazása alapján megfelel a tudományos szakkönyvtári követelményeknek és jelenlegi kondíciói pillanatnyilag nem jelentik a hatékony kutatói munka akadályát. A könyvtári szolgáltatások színvonalas fejlesztése azonban egyre nehezebb és megerőltetőbb feladat. 1997–2001 között az intézet saját bevételeiből 35 millió Ft-ot fordított a könyvtárak fenntartására és fejlesztésére. Mindezidáig – még a legnehezebb idő-

szakban sem – folyóiratokat nem kellett lemondanunk, a könyvállományt folyamatosan gyarapítani tudtuk. A dokumentumárak állandó emelkedése, a számítástechnikai fejlesztések költségei azonban egyre nagyobb kiadást jelentenek.

Így csak reménykedhetünk abban, hogy a magyar tudomány finanszírozási feltételei legalább a közeljövőben az európai normáknak megfelelően alakulnak.

Irodalom

BABICS András: A Magyar Tudományos Akadémia Dunántúli Tudományos Intézetének huszonöt éve 1943–1968. – Az MTA II. Osztályának Közleményei, 1968. 17. 55–95. p.

CSEFKÓ Ferenc (szerk.): A Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja [tájékoztató]. Pécs: MTA Regionális Kutatások Központja, 2004.

HORVÁTH Gyula (szerk.): A Dunántúli Tudományos Intézet 50 éve. In: A Dunántúl szolgálatában. Előadások Rúzsás Lajos emlékének. Pécs: MTA Regionális Kutatások Központja, Magyar Történelmi Társulat Dél-dunántúli Csoportja, 1995. 9–34. p.

RÚZSÁS Lajos: A Magyar Tudományos Akadémia Dunántúli Tudományos Intézetének húsz éve és a regionális kutatás. In: Értekezések 1963. Szerk.: Babics A. Akadémiai Kiadó, 1964. 11–31. p.

SZABÓ Pál Zoltán: A Dunántúli Tudományos Intézet és az újjáépülő Dunánül. Pécs: Kultúra Könyvnyomdai Műintézet, 1945.

TEMESI Mihály: A Dunántúl egyeteme és kutató intézete. Pécs: Janus Pannonius Társaság, 1931.